

† 19η Μαΐου: Ἡμέρα Μνήμης τῆς Ποντιακῆς Γενοκτονίας (1914-1923)

Τὸ Μαρτύριον τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Πλάτωνος Αἰβαζίδου* (†8.9.1921)

*Ὑπὸ Ἀρχιμ. Παύλου Ἀποστολίδου, Ἡγουμένου
Παναγίας Σουμελᾶ, Διδάκτορος Θεολογίας Α.Π.Θ.*

Η ΠΕΡΙΦΑΝΕΣΤΑΤΗ καὶ πολυαριθμικωτάτη Μητρόπολις Ἀμασειας, οἱ Ἱεράρχαι τῆς ὁποίας ἀνεδείχθησαν μεγάλοι φυσιογνομίαι τῆς Ἐκκλησίας, κατεῖχε σταθερά, διὰ μέσου τῶν αἰώνων, μίαν ἀπὸ τὰς πρώτας θέσεις εἰς τὴν σειρὰν τῶν πρεσβείων τῶν ὑπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον τελούντων Ἱεραρχῶν. Τὰς ἀρχὰς τοῦ Κ' αἰῶνος εὕρισκετο εἰς τὴν ΙΑ' θέσιν, ὁ Μητροπολίτης ἔφερε τὸν τίτλον Ἀμασειας, ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος παντὸς Εὐξεινοῦ Πόντου¹.

Ἐν τοῖς ὀρίοις αὐτῆς περιελάμβανεν ἐκ τοῦ Βιλαετίου Σεβαστείας τὰς διοικήσεις καὶ ὑποδιοικήσεις Ἀμασειας, Εὐχαΐτων, Λασοδικείας, Ἀνδράπων, Νεοκλαυδιουπόλεως, Ὀρβανάσων καὶ Εὐδοξιάδος. Ἐκ τοῦ Βιλαετίου Τραπεζοῦντος τὴν διοίκησιν Σαννικῆς καὶ ἐκ τοῦ Βιλαετίου Καστανομῆς τὴν διοίκησιν Σινώπης². Ἐδρα τῆς Μητροπόλεως ἦτο ἡ Ἀμισὸς ἢ Σαμψοῦς, μία ἐκ τῶν ὠραιότερων πόλεων τοῦ Εὐξεινοῦ Πόντου.

Οἱ Ἑλληνες Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ ἀνῆρχοντο εἰς 227.273. Κληῖρος: Μητροπολίτης, δύο Ἐπίσκοποι, ἱερεῖς 488. Πόλεις: 3. Κωμοπόλεις: 8.

Χωρία: 360. Γυμνάσιον: 1. Ἡμιγυμνάσιον: 1. Σχολαρχεῖα καὶ Δημοτικὰ Σχολεῖα: 376. Καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι: 386. Μαθηταί: 23.600. Ναοί: 390. Παρεκκλήσια: 500. Φιλεκπαιδευτικὰ σωματεῖα: 2. Φιλόπτωχοι ἀδελφότητες: 5. Νοσοκομεῖον: 1³.

Αὐτῆς λοιπὸν τῆς ἐπιφανοῦς Ἐπαρχίας τὴν πηδαλιουχίαν καὶ οἰακο-
στροφίαν ἀνέθετο ἡ Μήτηρ καὶ τροφὸς τοῦ Γένους, Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ,
εἰς τὸν πολυτάλαντον, εὐφυῆ, διορατικὸν καὶ λεοντόκαρδον, Ἱεράρχην
Γερμανὸν Καραβαγγέλην τὸν ἀπὸ Καστορίας, τὴν 5ην Φεβρουαρίου τοῦ
ἔτους 1908⁴. Τὰ ἐπακολουθήσαντα γεγονότα, καθ' ἣν τὸ ἔδαφος τοῦ
Πόντου, μετεβλήθη εἰς κοιλάδα φρίκης, σφαγῶν καὶ ἀπογνώσεως, εἰς
ἀπέραντον ὠκεανὸν ὀργίων, ἐδικαίωσαν πλήρως τὴν ἐπιλογὴν, διότι ὁ
Γερμανὸς διὰ τῆς ἐμπειρίας του εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, ἀνεδείχθη
ἐν τῇ περιβλέπτῳ ταύτῃ Μητροπόλει δεξιὸς ἐκκλησιαστικὸς καὶ ἔθνι-
κὸς οἰακοστρόφος.

Διὰ τὴν ἐκλογὴν του εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἀμασειᾶς ὁ Γερμανὸς λέγει
τὰ ἐξῆς εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του:

*«Ὅταν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1908 ἐχῆρευσε στὸν Πόντον ἡ
Ἐπαρχία Ἀμασειᾶς, ἡ πιὸ μεγάλη κι' ἡ πιὸ σημαντικὴ Ἐπαρ-
χία τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, δόθηκε σὲ μένα ἡ γεροντικὴ
αὐτὴ Ἐπαρχία, μ' ὅλο, ποὺ ἐγὼ ἤμουν ὁ πιὸ νέος ἀπ' τοὺς
Μητροπολίτας»⁵.*

Ὁ ἔμπιστος καὶ στενὸς συνεργάτης Ἀρ-
χιμανδρίτης Πλάτων, ὁ συνκηδευτὴς καὶ
ἐθνικὸς Νικόδημος τοῦ σκηνώματος τοῦ
πρωτοκορυφαίου τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶ-
νος, Παύλου Μελά, ἀφίχθη εἰς Ἀμισὸν κατ'
Αὐγουστον τοῦ 1908 καὶ ἐμπειρότατος ὢν,
ἀνέλαβε τὴν Πρωτοσυγκελλίαν⁶. Μέγα βάρ-
ρος τῶν διοικητικῶν εὐθυνῶν τῆς Μητρο-
πόλεως ἀνέλαβεν ὁ πρωτοσύγκελλος, καθ'
ὅσον ὁ Μητροπολίτης ἐκαλεῖτο ὡς συνο-
δικὸς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατὰ
τὰ ἀκολουθήσαντα τὸν Α' Παγκόσμιον Πό-
λεμον γεγονότα, ἀνέλαβε καὶ ἄλλας ὑπο-
χρεώσεις, κατ' ἐντολὴν τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας.

* * *

1. Ἐν τῷ Δυτικῷ Πόντῳ καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὰς περιφέρειας Ἀμισοῦ,
Πάφρας, Χάβζης, τὸ ἀνταρτικὸν κίνημα δὲν ἐνεφανίσθη ἀπὸ τῆς ἐκρή-
ξεως τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 1670, ὅτε ὁ
αἰμοσταγῆς Ντερέμπης Χασὰν Ἀλήμπεης ἀπηγόρευσε νὰ λαλῆται ἡ
Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀποκόψας 15.000 γλῶσσας δυστυχῶν Ἑλλήνων ἐν
τῇ πόλει τῆς Πάφρας. Τριάκοντα δὲ νεάνιδες ἔρριψαν ἑαυτὰς εἰς τὰ

βάραθρα τοῦ ποταμοῦ Ἴλυ προκρίνασαι ἔνδοξον θάνατον παρὰ τὴν διακόρευσιν καὶ τὸν ἐξισλαμισμὸν, διανοίξασαι τῆς ὁδὸν τοῦ Ζαλόγγου καὶ τῆς Ἀραπίσης⁷.

Ἀπὸ τῆς περιόδου ἐκείνης συνεκροτήθησαν ἐκ τῶν Παφραίων τὰ σώματα ἀντιστάσεως τῶν Ἑλλήνων, καλούμενα Ἐσχιάδες (Ἄρματολοι).

Εἰς τοὺς Ἐσχιάδας ὁ θούριος τοῦ Ρήγα ἠῦρε μεγάλην ἀπήχησιν, ἀγωνιζομένους διὰ τὴν προάσπισιν τῆς ἀμωμήτου ἡμῶν πίστεως καὶ τῆς τιμῆς τῶν οικογενειῶν των. *«Λεγόντες Μαυροθαλασσινοί, ὁ βάρβαρος ὡς πότε θεὸν ἄσῃς τυραννεῖ;»*.

Ἡ Τουρκία μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου ἐξεμεταλλεύθη τὴν εὐκαιρίαν καὶ ἐπεδόθη μετὰ ζήλου καὶ μανίας εἰς τὴν ἐξόντωσιν τῶν χριστιανῶν τῆς ἐπικρατείας αὐτῆς. Τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1915, ὀλόκληρον τὸ ἐν Μικρασίᾳ καὶ Πόντῳ Ἀρμενικὸν ἔθνος, ἐκηρύχθη ἐκτὸς Νόμου, ἐστερήθη τοῦ δικαιώματος τῆς ζωῆς καὶ παρεδόθη εἰς τὰς ὁρμὰς τῶν ἀγρίων καὶ κτηνωδῶν ἐνστίκτων τῆς Τουρκικῆς φυλῆς πρὸς ἐξόντωσιν.

Ἡ ἀγρία σφαγὴ τῶν Ἀρμενίων, μὲ ἀπασῶν τῶν φρικαλεοτήτων αὐτῆς, συγκρινομένη πρὸς τοὺς διωγμοὺς τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου, θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ, ἂν μὴ τι ἄλλο, τουλάχιστον, θέσις μᾶλλον ἀνεκτῆ. Ἐκεῖ ἐντὸς μηνός, ἀφηρέθη ἡ ζωὴ καὶ ἔληξαν ἐπὶ τέλους τὰ βάσανα καὶ οἱ στόνοι (στεναγμοί, θρῆνοι) τῶν δεινῶν. Ἐνταῦθα, κατὰ τοὺς διωγμοὺς τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἐκσπάσασα μανία τῆς θηριωδίας καὶ τὸ κοχλάσαν κτηνώδες πάθος ἐξετυλίχθησαν ἐπὶ ὀκτῶ ὀλόκληρα ἔτη, εἰς ἀτελεύτητον ἄλυσιν ἀνηκούστων τερατουργημάτων, κατέληξαν πάλιν εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ζωῆς.

Ἐν ἐκ τῶν χρησιμοποιηθέντων μέσων ἦτο αὐτὸ τῆς στρατολογίας. Ἡ κυβέρνησις στρατολογήσασα, παρὰ τοὺς κρατοῦντας νόμους, τοὺς ἄρρενας μέχρι τοῦ πεντηκοστοῦ ἔτους, κατέταξεν αὐτοὺς οὐχὶ εἰς τὴν ἔνοπλον δύναμιν, ἀλλ' εἰς τὰ ἐργατικὰ τάγματα, τὰ ὁποῖα οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, εἰ μὴ τάγματα πείνης, βασάνων καὶ θανάτων.

Ἡ ἐνέργεια αὕτη ἀπεκάλυπτε τὰς διαθέσεις τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐφαρμογῆς προμελετημένου καὶ λεπτομερῶς καταρτισθέντος προγράμματος ἐξολοθρεύσεως τοῦ Ποντίου Ἑλληνισμοῦ.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1915 πολλοὶ νέοι τῆς Ἐπαρχίας Ἀμασειας, ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ ἐξῆλθον εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώντες κατὰ Σώματα, ἀντεκδικοῦντο τοὺς κατὰ τῶν ὁμογενῶν αὐτῶν διωγμούς, προελάμβανον ἐπικειμένας καταστροφὰς καὶ ἐπέβαλλον σεβασμὸν πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν χριστιανῶν ἐν τῇ ἀκτίνι τῆς δράσεως αὐτῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνταρτῶν τῆς Ἐπαρχίας μετὰ τὴν ἀνακωχὴν ἔφθασε τὰς 12.000⁸.

Ὁ Μητροπολίτης Γερμανὸς ἀναφέρει περὶ αὐτῶν τὰ ἐξῆς:

«Αὐτὲς τὶς μικρὲς κι ἄτακτες στὴν ἀρχὴ ὁμάδες ἄρχισαν νὰ ὀργανῶνῶ σὲ τακτικὰ κι ἀξιόμαχα ἀνταρτικὰ σώματα μὲ τὴ μακρὰ πείρα, ποὺ εἶχα ἀποκτήσει ἀπ’ τὸν ἀγῶνα μας στὴ Μακεδονία. Τὰ σώματα αὐτὰ γρήγορα πολλαπλασιάστηκαν. Κι’ ἀφοῦ ἀπέκτησαν ἄξιους κι ἐμπειροπόλεμους ἀρχηγούς, ποὺ ἐγὼ ὁ ἴδιος τοὺς εἶδινα τὸ χρίσμα, ἐξελίχθηκαν σὲ πραγματικὰ στρατιωτικὰ σώματα, ποὺ εἶχε καθένα ὑπὸ τὴν προστασία του καὶ τὴν ἀπόλυτη δικαιοδοσία του ἕνα τμῆμα τῆς Ἐπαρχίας. Ἔτσι σιγὰ - σιγὰ σχηματίστηκε ἕνας ὀλόκληρος ἀνταρτικὸς στρατός, καλὰ ὀργανωμένος κι’ ὀπλισμένος, εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν, ποὺ ὁ Κεμάλ στ’ ἀπομνημονεύματά του τὸν χαρακτηρίζει “ἔργο τοῦ Καραβαγγέλη” κι’ ἀνεβάζει τὸν ἀριθμὸ του σὲ τριάντα χιλιάδες»⁹.

Ὁλόκληρος λοιπὸν πληθυσμὸς, τμημάτων ὀλοκλήρων τῆς Ἐπαρχίας, ὑπὸ γενναίους ἀρχηγούς καὶ πεπειραμένην κεντρικὴν διοίκησιν κατέλαβε σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση καὶ ἐπὶ ἔτη ἀνθίστατο κατὰ τῆς Τουρκικῆς τυραννίας. Τὰ σώματα ταῦτα πολλάκις συνεκρούσθησαν μετὰ τῶν Τουρκικῶν τοιοῦτων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τμημάτων τοῦ τακτικοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, νικηφόρως καὶ παρὰ τὰς στερήσεις καὶ τὰς ἀπωλείας εἰς ἀνθρωπίνους ὑπάρξεις, ἠδυνήθησαν νὰ προστατεύσωσι καὶ σώσωσι δεκάδας χιλιάδας γυναικῶν καὶ παιδιῶν ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς θηριωδίας μέχρι τοῦ πικροτάτου ἐκπατρισμοῦ, ἐξαναγκάσαντα τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν νὰ συμφωνήσῃ καὶ εἰς ἐκεχειρίαν.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων, εὐκόλως δύναται νὰ ἐννοήσῃ τις τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀνάμειξιν τοῦ πρωτοσυγκέλλου Πλάτωνος εἰς τὸ ἀνταρτικὸν κίνημα τῆς Ἐπαρχίας.

Συμφώνως πρὸς τὴν στατιστικὴν, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν τὸ ἐν Ἀθήναις Κεντρικὸν Συμβούλιον τῶν Ποντίων, ἡ Ἐπαρχία Ἀμασειᾶς ὑπέστη τὰς μεγαλύτερας καταστροφάς, πληρώσασα τὸν βαρύτερον φόρον αἵματος.

Κατὰ τὸν πόλεμον κατεστράφησαν 344 πόλεις - χωρία τῆς Ἐπαρχίας καὶ ἐξετοπίσθησαν 161.715 κάτοικοι. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1914 μέχρι τοῦ 1922 οἱ σφαγέντες καὶ ὀπωσθήποτε ἐξολοθρευθέντες κάτοικοι ἐπὶ συνόλου τῶν 227.273 ἀνέρχονται εἰς τὸν ἀριθμὸν 134.078¹⁰. Αἱ περιουσίαι κινήται καὶ ἀκίνητοι τῶν σφαγέντων ἢ ἐκτοπισθέντων ἢ κατεσχέθησαν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως προφάσει ἐπιτάξεων, ἢ διηρπάγησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων περιοίκων. Αἱ ζημίαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Πόντου ἐκ τῆς καταστροφῆς καὶ ἀπαλλοτριώσεως τῶν ἀκινήτων αὐτοῦ κτημάτων ὑπερ-

βαίνουνσι καὶ τὸ ἀνώτερον ὄριον, ὅπερ θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὑπολογίση.

* * *

2. Ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις, διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὰ ἀνήκουστα καὶ τερατώδη κακουργήματα αὐτῆς κατὰ τοῦ Ποντίου Ἑλληνισμοῦ, ἐπενόησε καὶ κατηγορητήριον ἐπὶ μελετωμένη ἐξεγέρσει κατὰ τῆς κρατούσης Κυβερνήσεως καὶ ἄνευ διατυπώσεων καὶ διαδικασιῶν προέβη εἰς τὴν ἄμεσον σύλληψιν καὶ προφυλάκισιν τῶν ἐγκριτωτέρων Ποντίων. Οὗτοι μὲ προπηλακισμούς, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὑβριζόμενοι καὶ λοιδορούμενοι, ἔλαβον τὴν ἄγουσαν εἰς Ἀμασειαν, ὅπου δίκην προβάτων ἐστοιβάχθησαν εἰς τὰς ἀκαταλλήλους φυλακὰς τῆς Ἀμασειᾶς, κτίσματα τῶν ἐτῶν 1865-1870, ὅπου ἡ ἔδρα τοῦ περιβόητου Δικαστηρίου τῆς Ἀνεξαρτησίας (Ἰστικλάλ Μακιχανεσί).

Τὸ κατηγορητήριον ἦτο τὸ ἐξῆς: οἱ συλληφθέντες ἦσαν οἱ διοργανωταὶ μυστικοῦ κινήματος τοῦ Πόντου, σχετιζόμενοι μετὰ τῶν εἰς τὰ βουνὰ ἀνταρτῶν, λαμβάνοντες διὰ τῶν Πατριαρχείων τὰς ὁδηγίας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ σκοποῦντες ν' ἀποσπάσωσι μέγα μέρος τοῦ Κράτους ἀπὸ τῶν Ρωσικῶν συνόρων ἕως Σινώπης, Ζογκουλτάγκ καὶ Σεβαστείας ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς Ἑλλάδος¹¹.

Ἐν Ἀμισῷ, μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 22ας Ἰανουαρίου τοῦ 1921, κατόπιν ἐφόδου εἰς τὸ κτήριον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, συνελήφθησαν ὁ βοηθὸς ἐπίσκοπος τοῦ Ἀμασειᾶς Γερμανοῦ, Ἐπίσκοπος Ζήλων Εὐθύμιος, ὁ πρωτοσύγκελλος Πλάτων καὶ τὸ προσωπικὸν τῆς Μητροπόλεως¹². Ἐπίσης ἅπαντες οἱ ἐπιστήμονες τῆς πόλεως ἰατροί, φαρμακοποιοί, δικηγόροι, καθηγηταί, διδάσκαλοι, ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζῆς καὶ τοῦ μονοπωλίου καπνῶν, τραπεζῖται, ἰδιοκτῆται καὶ διευθυνταὶ τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν οἰκῶν τῆς πόλεως.

Ὁ Παντελεῖμων Βαλιούλης, καθηγητὴς τοῦ Γυμνασίου Ἀμισοῦ ἐκ τῶν ὀλιγίστων διασωθέντων, μάρτυς ἀψευδῆς τῶν διαπραχθέντων ἐγκλημάτων, ἔγραψε χαρακτηριστικῶς:

«...Ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας, συζήσας ἐν ταῖς φυλακαῖς συνεξεκένωσα τὸ πικρὸν ποτήριον τῶν βασάνων τῆς ἀνηκούστου συμφορᾶς· ἔσπευσα δηλαδὴ κατὰ τὸ ἐνὸν καὶ ὅσον μοι ἐπέτρεπε ἢ συγκλονισθεῖσα διάνοιά μου, νὰ σκιαγραφήσω τὸν δόλιον σκοπὸν τοῦ Δικαστηρίου τῆς Ἀνεξαρτησίας καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐν αὐτῷ διαδικασίας. Σκιαγραφῶν δὲ ἀτελέστατα, ἐξαιτοῦμαι παρὰ τῶν ἀειμνήστων ἔθνομαρτύρων ἀδελφῶν μας ἐπιείκειαν καὶ παρὰ τῶν ζώντων οἰκείων αὐτῶν συγκατάβασιν, διότι τρέμει ἡ χεὶρ μου χαράττουσα τὰ ὀλίγα ταῦτα...»¹³.

Ὁ Παντελεήμων Βαλιούλης, πρόεδρος τοῦ μουσικοφιλολογικοῦ συλλόγου Ἐνω Ἀμισοῦ «Ὁρφεύς», συνελήφθη ἐν Ἀμισῶ τῇ 31ῃ Ἰανουαρίου 1921, ἐκρατήθη εἰς τὰς ἐκεῖ φυλακὰς καὶ τὴν 5ην Μαρτίου ἀπεστάλη μετ' ἄλλων ὁμογενῶν εἰς τὰς φυλακὰς Ἀμασείας.

Ἴδου πῶς περιγράφει τὰ τῆς διαβιώσεως τῶν ἐγκαθειρκτων εἰς τὰς ἀπανθρώπους καὶ ἀπαισίας φυλακὰς:

«...Ἡ ἀσφυκτικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς φυλακῆς κατέλιβεν ἐπὶ μῆνας πλῆθος ἀνθρώπων ἀναξιοπαθούτων καὶ ἀσυνήθων ἐν τῇ ἀβιώτῳ ἐκείνῃ ζωῇ, διότι ὁ συνωστισμὸς ὁσημέραι ἐπετείνετο, πανταχόθεν ἀπαγομένων τῶν προκρίτων ὄλων τῶν παραλίων πόλεων καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Πόντου. Ἐκτὸς τῶν Ἀμισηνῶν καὶ Παφραίων, ἐξ Ἀλάτζαμ, Κιοπροῦ, Μερζιφοῦντος, Τοκάτης, Χάβζας, Τσόρουμ, Μεταλλείου Χατζῆ κοῖ καὶ Ἄκ Δάγ, Φάτσας, Ὁρδοῦ, Κερασοῦντος, Τραπεζοῦντος καὶ ἄλλων χωρίων ἀθροισθέντες, ἐπλήρωσαν τὰς φυλακὰς, αἱ ὁποῖαι κατηρειπωμένοι ἐπεσκευάζοντο ἀδραῖς δαπάναις, κατ' ἀνάγκην, ὑπὸ τῶν ὁμογενῶν ἐγκαθειρκτων, διότι ἐκινδύνευον νὰ ἀποθάνωσιν ἐκ τοῦ ψύχους τοῦ παγεροῦ ἐκείνου χειμῶνος. Χῶρος δύο πῆχεων μήκους καὶ ἐνὸς πλάτους ἦτο διατεθειμένος δι' ἕκαστον μετὰ τῶν ἀποσκευῶν αὐτοῦ, οὕτως ὥστε 40-50 ἄτομα κατέκειντο, μὴ δυνάμενα νὰ κινήθωσι, κατεσφιγμένα ἐντὸς δωματίων, τὰ ὁποῖα ἐχώριζε σκοτεινὸς διάδρομος. Ἐν τοῖς διαδρόμοις τούτοις ἀφ' ἐνὸς ἢ ἀποφορὰ τῶν ἀποχωρητηρίων καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸ μεμολυσμένον περιβάλλον ἐκ τοῦ ἀνθρακικοῦ ὀξέως τῶν ἀναπτομένων ξυλανθράκων πρὸς παρασκευὴν φαγητῶν τοσοῦτου πλήθους, ἐμόλυνον ἔτι μᾶλλον τὴν ἀτμόσφαιραν καὶ παρεῖχον λίαν ἀνθυγιεινὴν κατάστασιν»¹⁴.

Συνεπεῖα τῶν ἀνωτέρω συνθηκῶν, ὁ ἐξανθηματικὸς τύφος ἐνσκήψας εἰς τὰς φυλακὰς, πολλοὺς τῶν ἐγκαθειρκτων κατεβίβασεν εἰς τὸν τάφον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὸν Θεοφιλέστατον Ἐπίσκοπον Ζήλων Εὐθύμιον.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ «Δικαστηρίου» φανατικὸς Νεότουρκος, δικηγόρος καὶ βουλευτὴς Ἀμισοῦ, Ἐμὶν Βέης, ἐλθὼν εἰς Ἀμάσειαν τὴν 20ὴν Αὐγούστου 1921 ἐπελήφθη τοῦ σατανικοῦ αὐτοῦ ἔργου ἀθρόως ἀποστέλλων εἰς τὴν ἀγχόνην τὸ ἄνθος τοῦ Πόντου.

Εἰς τὴν γαλλικὴν σχολὴν, ὅπου ἡ ἔδρα τοῦ δικαστηρίου, ὠδηγοῦντο οἱ ἐγκάθειρκτοι, οὐχὶ διὰ νὰ ἀποδείξουν τὴν ἀθωότητα αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ νὰ χλευασθοῦν καὶ νὰ ἀκούσωσι τὸ κατηγορητήριον.

Εἰς τὰς φυλακὰς Ἀμασειᾶς τὰς νέας ταύτας ἔθνικὰς κατακόμβας, ἐτελέσθη καὶ ἡ τελευταία θεία Λειτουργία:

«...Τῇ ἐπαύριον Κυριακῇ πρωτὶ τελεῖται ἡ θεία Λειτουργία. Ἐὰν ἔχη ἡ Χριστιανικὴ ἱστορία παρομοίας λειτουργίας, ἅς προσθέσῃ καὶ τὴν τελευταίαν ἐκείνην, προσέχουσα νὰ μὴ ἐπισκιάσῃ τὰς προηγουμένας. Προσέρχονται πάντες ἐν κατανύξει καὶ μετὰ δακρύων καθικετεύομεν τὸν Ὑψιστον, ὅπως ἐνισχύσῃ ἡμᾶς κατὰ τὰς ἀγωνιώδεις ἐκείνας στιγμὰς καὶ φωτίσας τὴν διάνοιαν τῶν δικαστῶν πραῦνη τὴν καρδίαν αὐτῶν. Ψάλλεται ἡ ἱερὰ ἀκολουθία καὶ λυγμοὶ διακόπτουσιν αὐτὴν πανταχόθεν. Γονυκλισίαι, συγκινήσεις καὶ κλονισμοὶ ὀλόσωμοι, διὰ τὴν προβλεπομένην ἄδικον θανάτωσιν τῶν πλείστων ἐκ τῶν παρισταμένων, ἐπισπῶσι μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Εὐαγγελικῆς περικοπῆς βαρυσήμαντον προσφώνημα τοῦ Πανοσιολογιωτάτου Πρωτοσυγκέλλου κ. Πλάτωνος, ὅστις διὰ λόγων μεστῶν πίστεως καὶ θάρρους ἐμψυχώνει τοὺς πάντας. Ἐπίσης συνεχίζει δι' ὠραίας προσλαλιᾶς ἐν συγκινήσει ὁ ἱεροδιάκονος Βασίλειος Φελέκης καὶ καταλήγει διὰ τῶν ἐξῆς: “Ὅταν τρωγοῦνταν κάποτε τὰ φύλλα τῆς ἀμπέλου ἀπὸ τὴν αἶγα τὴν τρελλή, τὸ κλῆμα τῆς ἀπήντησε: “Ὅσο κι’ ἂν τρώγῃς ἀλύπητα τὰ πράσινά μου φύλλα, καινούργια θὰ βλαστήσουνε κλωνιὰ σταφυλοβόλα ποὺ ὁ ζωμός των θὰ γενῆ σπονδὴ στὸ σφάξιμό σου”. Ἡ ἱερὰ λειτουργία ἐτελέσθη καὶ ὑπὸ τὸν σιγαλὸν ἦχον “τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ...”, πάντες προθυμοποιούμεθα νὰ κοινωνήσωμεν κατὰ σειρὰν τῶν ἀχράντων μυστηρίων, μετὰ τὴν μετάληψιν τῶν ὁποίων αἰσθανόμεθα πραγματικὴν ἐνίσχυσιν καὶ ἀνακούφισιν»¹⁵.

Κατὰ τὴν προτελευταίαν ἡμέραν τῆς δίκης ὁ Πρωτοσύγκελλος Πλάτων ἐζήτησε νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὸ δικαστήριον. Ἀφοῦ ἀρκούντως περιβρίσθη καὶ ἐχλευάσθη, τοῦ ἐδόθη ὁ λόγος καὶ εἶπεν ἐπὶ λέξει:

«Κατὰ τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον πᾶσα ἐξουσία ἀπὸ Θεοῦ ἐπομένως καὶ ὑμεῖς οἱ δικασταὶ ἔχετε τὸ δικαίωμα τοῦ κρίνειν ὄχι ἐκ τινος κληρονομίας πατρόθεν ἢ μητρόθεν, ἀλλ’ ἐκ Θεοῦ καὶ διὰ τοῦτο πιστεύω ὅτι θὰ δικάσητε ἐν δικαιοσύνῃ. Εἶμαι ἡλικίας 70 περίπου ἐτῶν καὶ μετ’ ὀλίγον θὰ ἀποθάνω. Ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ ψευσθῶ. Ὁρκίζομαι λοιπὸν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ὅτι ἐκ τῶν παρόντων οὐδεὶς ἔχει γινῶσιν ποντιακοῦ κινήματος, οὐδὲ διανοήθη νὰ μετὰ-

σχη τοιούτου ἀνυπάρκτου. Ἐάν, ὁμως, ἡ δικαιοσύνη ἤθελε καταδικάσει τινὰς ἐξ ἡμῶν, παρακαλῶ πρῶτος νὰ εἶμαι ἐγώ»¹⁶.

Τὴν 7ην Σεπτεμβρίου ἐξεδόθη ἡ ἀπόφασις, ὅπου 69 παρόντες ὀνομαστὶ ἐκ τῶν κατηγορουμένων κατεδικάσθησαν εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον, περὶ τοὺς 15 ἐρήμην, ἑπτὰ κατεδικάσθησαν εἰς 15ετῆ δεσμὰ καὶ 13 νὰ παραμείνωσι μέχρι τέλους τοῦ πολέμου ἐν ταῖς φυλακαῖς Σεβαστείας. Μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς σκληρᾶς ἀποφάσεως, ἀντὶ λυποψυχίας κραυγαὶ ἠκούσθησαν: «*Ἀσκολοὺν Ἀταλενιζέ!*» (Μπράβο στὴ δικαιοσύνη σας!).

Εἶναι ἀξιοθαύμαστος ἡ ἀνδροπρεπὴς στάσις ἀπάντων ἀνεξαιρέτως. Ὁ Πρωτοσύγκελλος Πλάτων ἀποχαιρετήσας τοὺς συγκρατούμενους του προσεκάλεσε τὸν Π. Βαλιούλην καὶ Κ. Σερέφαν κλαίοντας, παρέδωσε τὸ ὠρολόγιον καὶ ὀλίγα χρήματα ἐπιτιμήσας αὐτοὺς διὰ τῶν ἐξῆς:

«Τί ποιεῖτε κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν; (Πράξ. 21, 13). Ἀποθνήσκομεν δολοφονούμενοι χάριν τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἔθνους κατὰ τὸν χριστιανικὸν τοῦτον διωγμὸν τοῦ 20οῦ αἰῶνος»¹⁷.

Ὁ Βαλιούλης μετ' ἐκπλήξεως καὶ θαυμασμοῦ παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς:

«Καὶ ἐνῶ ἡμεῖς οἱ παραλειπόμενοι ἐθρηνοῦμεν καὶ ἐκλαίομεν δίδοντες τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν μὲ τοὺς μελλοθανάτους, ἐκεῖνοι ψύχραιμοι ἀπεχαιρέτων φωνοῦντες: “Ζήτω τὸ ἔθνος, στὸ ὁποῖο ἀφήνομεν τὰς οἰκογενεῖάς μας. Ἐχετε γειᾶ, καλὴν ἀντάμωση στὸν ἄλλο κόσμον...”»¹⁸.

Περαίνων τὴν συγγραφὴν τοῦ Ἐθνικοῦ τούτου μαρτυρολογίου ὁ Π. Βαλιούλης λέγει:

«Ὁρθρος ἦτο βαθὺς τῆς Τετάρτης 8ης Σεπτεμβρίου 1921 καὶ ὁ εἶς μετὰ τὸν ἄλλον ἀνήρχοντο 69, τὸ ἄνθος τῆς ἀριστοκρατίας λόγῳ μορφώσεως καὶ πλοῦτου, οἱ στῦλοι Ἀμισσοῦ, Πάφρας καὶ Ἀλάτζαμ, ἀνήρχοντο, λέγω, τὰς βαθμίδας τοῦ ἰκρίωματος, παραδίδοντες τὸ πνεῦμα εἰς τὸν Πλάστην, ἀφ' οὔ, καθ' ἃ ἀσφαλῶς ἔμαθον, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς προσήρχοντο ψάλλοντες τελευταῖον καὶ τὴν νεκρῶσιμον αὐτῶν ἀκολουθίαν, προῖσταμένου τοῦ ἀγίου πρωτοσυγκέλλου. Ἐκρεμάσθησαν εἰς δύο τοίχους κατὰ σειράν, ἐν μέσῳ δὲ ὁ πρωτοσύγκελλος, φέρων ἐπὶ τοῦ στήθους τὴν αἰτίαν τῆς καταδίκης πάντων. Μετὰ τὸν ἀπαγχονισμὸν αὐτῶν, ἀπογυμνωθέντες ἐντελῶς, ἐκομίσθησαν ἐφ' ἀμαξῶν ἔξω τῆς Ἀμασείας καὶ ὅλοι ὁμοῦ ἐρρίφθησαν εἰς ἓνα λάκκον “χωρὶς λιβάνι καὶ κερὶ, χωρὶς παπᾶ καὶ ψάλτη”»¹⁹.

Ὁ συγγραφεὺς Γεώργιος Ἀνδρεάδης ἀναφέρει τὰ ἐξῆς γεγονότα τὰ ἀκολουθήσαντα τὸν ἀπαγχονισμὸν τῶν Ἑθνομαρτύρων:

«...Μερικὲς γυναῖκες τῆς Ἀμισοῦ, ποὺ ἀγωνιοῦσαν γιὰ τὴν τύχη τῶν ἀνδρῶν τους, ἀποφάσισαν ἐκεῖνη τὴν ἄγρια ἐποχὴ νὰ πᾶνε στὴν Ἀμάσεια, γιὰ νὰ δοῦν τί ἀκριβῶς συμβαίνει. Ὄταν ἔφθασαν στὴν Ἀμάσεια, ἦταν πιὰ ἀργά. Στὴ γέφυρα τοῦ Ἰρι ποταμοῦ, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πλατεῖα, ὅπου ἦσαν οἱ κρεμασμένοι, τοὺς σταμάτησε ἡ ἀστυνομία. Οἱ ἄμοιρες, ἀπὸ τὴ γέφυρα εἶδαν τὰ αἰωρούμενα κορμιά τῶν κρεμασμένων καὶ ἀνάμεσά τους καὶ τοὺς ἄνδρες τους. Τραβοῦσαν τὰ μαλλιά τους, χτυπιόντουσαν καὶ ἔκλαιγαν, στὸ ἀντίκρουσμα τοῦ φριχτοῦ θανάτου, ποὺ βρῆκε τοὺς συζύγους τους. Δὲν εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ πάρουν οὔτε τὰ πτώματα γιὰ ταφὴ... Καὶ ἐνῶ ἡ ἀστυνομία δὲν ἐπέτρεπε τοὺς συγγενεῖς νὰ πλησιάσουν τὰ αἰωρούμενα πτώματα τῶν ἀνθρώπων τους, ἄφησε ἐπίτηδες χαμάληδες καὶ ἀνθρώπους τοῦ ὑποκόσμου νὰ περιφέρονται ἀνάμεσα στὰ πτώματα, νὰ παίζου με αὐτὰ καὶ νὰ ἀφαιροῦν παπούτσια καὶ ροῦχα ἀπὸ τοὺς κρεμασμένους. Τόσο ἀπαίσιο ἦταν τὸ θέαμα, ὥστε καὶ Τοῦρκος ἀξιωματικός, ὅταν εἶδε ἕναν ἀλητήριο νὰ περιπαίζει τὸ σῶμα τοῦ γέροντα πρωτοσυγκέλλου, ἀγανάκτησε, ἔδωξε με κλωτσιὲς τὸν ὑπόκοσμο λέγοντας: “Δὲν τοὺς φτάνει τὸ κακό, ποὺ τοὺς ἔτυχε;”»²⁰.

Ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τοῦ Πλάτωνος ἐν τῇ γενετείρᾳ του Ἰερᾶ Νήσῳ Πάτμῳ καὶ τῇ Μονῇ τῆς μετανοίας του προξένησεν ἄφατον λύπην, ἀλλὰ καὶ αἰσθήματα ἐθνικῆς ὑπερηφανείας. Τὴν 14ην Νοεμβρίου ἢ Ἀδελφότης τῆς παλαιφάτου Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐτέλεσε πάνδημον μνημόσυνον ἱεουργοῦντος τοῦ ἐξορίστου Μητροπολίτου Ρόδου Ἀποστόλου. Ἐπιμνημόσυνον λόγον καὶ ἐγκωμιαστικὸν ἅμα, περὶ τῆς ἐθνικῆς δράσεως τοῦ ἐκλιπόντος ἐξεφώνησεν ὁ ἐκ τῶν ἀδελφῶν τῆς γεραρᾶς Πατμιακῆς ἀδελφότητος ἀρχιμ. Γεράσιμος Σμυρνάκης²¹.

Συμπεράσματα

1. Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Πόντου, πεισμόνως ἀνθιστάμενος καὶ ποικιλοτρόπως παλαίων, ἠδυνήθη νὰ παραμείνη παρ’ ὅλας τὰς καταστροφάς, φρουρὸς καὶ κύριος τῆς πατρῴας κληρονομίας καὶ νὰ παρουσιάσῃ τοσαύτην ἀνάπτυξιν, πνευματικὴν, κοινωνικὴν καὶ οικονομικὴν, ὥστε νὰ

διεκδικῆ, εἰρηνικῶς ἀλλ' ἀσφαλῶς τὴν θέσιν, ἣτις ἀφῆρέθη ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς βίας.

2. Ἀνεκδιήγητα τὰ βάσανα, τὰ μαρτύρια καὶ οἱ ἐξευτελισμοί, τοὺς ὁποίους ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες τοῦ Πόντου τὴν περίοδον 1914-1922. Ἡ ἔμφυτος ἀγριότης τῆς Τουρκικῆς ψυχῆς ἐδίψα σπαραγμοὺς θυμάτων. Ὁ κοχλασμὸς τῶν παθῶν ἀπῆτει ὠκεανὸν ὀργίων. Τὸ αἷμα ἔπρεπε νὰ φοιήσῃ ἀχνίζον πρὸ τῶν στυγερῶν ποδῶν τῶν δημίων.

3. Ὁ Πρωτοσύγκελλος τῆς ἱστορικῆς Μητροπόλεως Ἀμασειᾶς Ἀρχιμ. Πλάτων Αἰβαζίδης, ὑπηρετήσας εὐόρκως ἐν Καστορίᾳ καὶ Ἀμασειᾷ - Ἀμισῶ, ἐδικαίωσε τὴν παράδοσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁρθοδόξου κλήρου, παρηγορῶν, ἐνισχύων, διακονῶν, ἐκτρέφων πνευματικῶς καὶ ἐθνικῶς τὰ χριστεπώνυμα πληρώματα τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, ἐν αἷς εὐόρκως καὶ ἐντίμως διηκόνησε καὶ ἐν τέλει ἐπεσφράγισε τὴν ἀνεπίληπτον διακονίαν αὐτοῦ ἐν τῷ ἰκριώματι ἐν Ἀμασειᾷ.

4. Κατὰ τὸν Ἀρχιμανδρίτην Πανάρετον Τοπαλίδην

«...ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς τοῦ Πόντου ἐγκατέλειπε τὴν πατρίδα του καὶ δέσμιος εἰς συντρίμματα ἤχθη ἔξω τῶν ὀρίων της, μακρὰν, πολὺ μακρὰν... Οἱ ἀνήθικοι διπλωμάται ἱκανοποίησαν τὰς ἀθεμίτους βλέψεις των καὶ ἤσυχτοι ἐκάθησαν περὶ τὴν ἀπαισίαν τράπεζαν τῶν ἀδικιῶν των. Ἐν μόνον δὲν ἐπρόσεξαν. Τὰ ἀπαχθέντα ἀλυσσοδεμένα συντρίμματα, ὠθούμενα εἰς τὴν αἰώνιον ἀποδημίαν των εἶχον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς των προσηλωμένους ἀναποτρέπτως ἐπὶ τῆς Πατρίδος, ἐξ ἧς ἀπεσπῶντο. Τὰ ἐν ἀγκάλαις τῶν μητέρων των φερόμενα νήπια ἐκράτουν ἐστραμμένον πρὸς τὰ ὀπίσω τὸ πρόσωπον, οἱ ἐν ταῖς χώραις τῆς ἐγκαταστάσεως γεννώμενοι βλαστοί, ἔχουσιν ἔμφυτον τὴν ἰδέαν καὶ τρέφονται ὑπὸ ὀρμῆς ἐπανόδου καὶ ἐκδικήσεως καὶ ὁ συνδετικὸς κρίκος, ταθεὶς καὶ λεπτυνθεὶς ἐπικινδύνως, δὲν διεσπάσθη, ἀλλ' ἐκτρέφεται.

Πάντων τῶν μυριάδων στρατιῶν τῶν μαρτύρων, αἱ ἱεραὶ Σκιαῖ, ἀνήσυχτοι πτερουγίζουσιν ἀνὰ τοὺς θόλους τοῦ Ἀπείρου καὶ ἐπίμονοι δονοῦσι τὰς πύλας τ' Οὐρανοῦ ἐκζητοῦσαι τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ σφάλματος καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Δικαιοσύνης»²².

5. Ὁ ἐν Φρανκφούρτῃ τῆς Γερμανίας τὰς διατριβὰς ποιούμενος Τοῦρκος, Ali Ertem, πρόεδρος τοῦ συλλόγου ἐνάντια στὴ Γενοκτονία, ἐν τῷ βαρυσημάντῳ προλόγῳ αὐτοῦ ἐν τῷ πολυτίμῳ 14ῳ τόμῳ ἔργῳ τῶν Ντοκουμέντων τῆς Γενοκτονίας τοῦ καθηγητοῦ Κωνσταντίνου Φωτιάδου, γράφει τὰ ἑξῆς:

«...Δὲν μοῦ εἶναι εὐκόλο νὰ ἀνταποκριθῶ δίκαια, σὲ αὐτὴ τὴν πρόκληση. Διότι τὴ χώρα ἐκείνη, τὴν ὁποία οἱ κυρίαρχοι μετέτρεψαν σὲ λαϊκὸ νεκροταφεῖο καὶ τῆς ἔδωσαν τὸ ὄνομα “Τουρκικὴ” πατρίδα, ἡ ἀνθρωπότητα καὶ ἡ ἀνθρωπιὰ τὴν ἀπαρνήθησαν ἐδῶ καὶ 100 χρόνια. Στὴν καταστροφὴ τοῦ Α΄ Παγκοσμίου πολέμου ὁ “πολιτισμένος κόσμος” ἀγνόησε τὶς κραυγὲς βοήθειας τῶν Ποντίων, ὅπως δὲν ἔλαβε ὑπόψη του καὶ αὐτὲς τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Ἀραμαίων - Ἀσσυρίων. Γι’ αὐτὸ καὶ τοὺς ἐκτέλεσαν μαζικῶς καὶ τοὺς ἐκδίωξαν ἀπ’ τὴν ἱστορικὴ τους πατρίδα. Γι’ αὐτὸ ἕως σήμερα εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ὑφίστανται τὶς συνέπειες τῶν ματωμένων πληγῶν τους. Γι’ αὐτὸ οἱ ἐπιζῶντες τοῦ ἀτιμασμένου καὶ βασανισμένου αὐτοῦ λαοῦ πρέπει νὰ σιωποῦν στὴν “Τουρκικὴ” πατρίδα. Οὔτε κἄν τοὺς νεκροὺς τους δὲν μποροῦν νὰ πενήθουν. Καὶ οἱ ἐξόριστοι πρέπει νὰ βασανίζουν τὴν συνείδησή τους μὲ τὸ ψυχικὸ τραῦμα καὶ τὴ νοσταλγία τῆς χαμένης πατρίδας... Χωρὶς διεθνὴ ὑποστήριξη ἡ Τουρκικὴ κοινωρία δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐξετάσει τὸ παρελθὸν καὶ χωρὶς ἐξέταση τοῦ παρελθόντος, δὲ θὰ κατορθώσει ποτὲ νὰ ὀλοκληρώσει τὴ διαδικασίαν ἐκδημοκρατισμοῦ της... Γι’ αὐτὸ παρακαλοῦμε ὅλους τοὺς δημοκρατικο-προοδευτικὸς θεσμοὺς καὶ προσωπικότητες νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἐπιθυμία μας, δηλαδὴ τὴν ἀπαίτηση γιὰ ἀναγνώριση τῆς γενοκτονίας καὶ τὴν ἀπαίτηση γιὰ δικαιοσύνη καὶ δίκαιο σ’ αὐτούς, ποὺ τὸ δικαιοῦνται»²³.

Οἱ συνετοὶ ἀλλ’ ἀληθεῖς οὔτοι λόγοι τοῦ Ali Ertem ἀποδεικνύουν περιτράνως ὅτι ἡ ἱστορία ἐκδικεῖται καὶ δὲν ἐπιτρέπει τὴν διὰ λόγους σκοπιμότητος παραχάραξιν της. Ἀκραδάντως πιστεύω ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὴν γείτονα, θὰ κρημνισθῇ μετὰ πατάγου τὸ μνημεῖον τῆς «Ἀνεξαρτησίας», ποὺ βεβηλώνει τὴν πλατείαν τοῦ μαρτυρίου ἐν Ἀμασειᾷ καὶ τὴν θέσιν του θὰ καταλάβῃ τὸ μνημεῖον τῶν Μαρτύρων τῆς μαύρης τραγωδίας τοῦ Ποντίου Ἑλληνισμοῦ.

Τότε καὶ μόνον τότε ἡ Τουρκία θὰ δυνηθῇ νὰ ἄρῃ τοὺς ὀφθαλμούς της καὶ ν’ ἀντικρύσῃ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὴν ἀνθρωπότητα σύμπασαν, σωφρονοῦσα δὲ καὶ ἰματισμένη νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν, ποὺ δικαιοῦται ἐν τῇ κοινωρίᾳ τῶν ἔθνων.

-
- (*) Ἐφημερ. «**Ὁρθόδοξος Τύπος**», ἀριθ. 1553 /4.6.2004, σελ. 3· ἀριθ. 1554/11.6.2004, σελ. 3 καὶ 4· ἀριθ. 1555/18.6.2004, σελ. 3 καὶ 4.
- 1. Βασιλείου Σταυρίδου**, Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 216.
 - 2. Γεωργίου Κλεάνθους Σκαλιέρη**, Λαοὶ καὶ φυλαὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Ἐν Ἀθήναις 1922, Β΄ Πελασγός, Ἀθήνα 2002, σ. 282.
 - 3. Ἀρχιμ. Παναρέτου Τοπαλίδου**, Ὁ Πόντος ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, Δράμα 1929, σ. 157-158.
 - 4.** Πατριαρχικὸν Ἀρχειοφυλάκειον, Κώδιξ Ὑπομνημάτων - Ἐκλογῶν ΠΙΑ΄, σ. 166.
 - 5. Ἀντιγόνη Μπέλλου - Θρεψιάδη**, Μορφές Μακεδονομάχων καὶ τὰ Ποντιακά. Ἀθήνα 1984, σ. 91.
 - 6. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια**, Ἐφημερὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, 14 Αὐγούστου 1908, σ. 375.
 - 7. Π. Τανιμανίδη - Γ. Ἀντωνιάδη**, Τὸ ἀντάρτικο στὸν Πόντο, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 151.
 - 8. Ἀρχιμ. Παναρέτου**, ὄ.π.σ. 211.
 - 9. Ἀντιγόνη Μπέλλου - Θρεψιάδη**, ὄ.π.σ. 106.
 - 10. Γεωργίου Βαλαβάνη**, Σύγχρονος Γενικὴ Ἱστορία τοῦ Πόντου, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 23.
 - 11. Ἀντωνίου Γαβριηλίδου**, Σελίδες ἐκ τῆς Μαύρης Ἐθνικῆς Συμφορᾶς τοῦ Πόντου, ἐν Ἀθήναις 1924, Β΄ Μαλλιάρης, Θεσσαλονίκη 1992, Γ΄ Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 186.
 - 12. Ἀντωνίου Γαβριηλίδου**, ὄ.π.σ. 46.
 - 13.** ὄ.π.σ. 182
 - 14.** ὄ.π.σ. 183.
 - 15.** ὄ.π.σ. 186.
 - 16.** ὄ.π.σ. 189.
 - 17. Γεωργίου Νεοκ. Λαμψίδη**, Τοπάλ Ὁσμάν, Τ. Β΄, Ἀθήνα 1982 σ. 49.
 - 18.** ὄ.π.σ. 49.
 - 19. Ἀντωνίου Γαβριηλίδη**, ὄ.π.σ. 191-192.
 - 20. Γεωργίου Ἀνδρεάδη**, Ἀπὸ τὸ μῦθο στὴν ἔξοδο, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 103-104.
 - 21. Ἀρχιμ. Πλάτωνος Κρικρῆ**, Ὁ Ἅγιος Ἱερο-ἐθνομάρτυς Πλάτων, Ἀθήναι 1997 σ. 180.
 - 22. Ἀρχιμ. Παναρέτου Τοπαλίδου**, ὄ.π.σ. 325 καὶ 2.
 - 23. Κωνσταντίνου Φωτιάδη**, Ἡ Γενοκτονία τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου, Τόμος 1ος, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 12, 20, 21.